

OD ARHIVA DO TIPOLOGIJE: LITERARNOVEDNA DEDIŠČINA BORISA PATERNUJA

Znanstveni posvet ob stoti obletnici rojstva akademika Borisa Paternuja

Program posveta in povzetki referatov

Uredil Marko Juvan

Slovenska akademija znanosti in umetnosti

ZRC SAZU, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede

Oddelek za slovenistiko, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani

ZRC SAZU
Inštitut za slovensko
literaturo in literarne vede

Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Velika dvorana

Ljubljana, Novi trg 3

3. junij 2026

Fotografija: Arsen Perič / BOBO

IP

Vsebina

Marko Juvan, <i>Uvod</i>	4
<i>Spored</i>	5
Marko Snoj, <i>O izvoru priimka Paternu</i>	6
Božena Tokarž, <i>Odnos Borisa Paternuja do aktualnih metodologij</i>	7
Miran Hladnik, <i>Najina razpotja</i>	8
Darja Pavlič, <i>Paternujevi pogledi na literarno zgodovino</i>	9
Marko Juvan, <i>Literarna zgodovina periferije v perspektivi literarnega razvoja: primer Borisa Paternuja</i>	11
Andraž Jež in Andrejka Žejn, <i>Arhiv slovenskega pesništva upora: analogne prakse, digitalne vizije</i>	13
Marijan Dovič, <i>»Tradicionalnemu življenjepisu se že vnaprej in v načelu odrečem«: Paternu kot prešernoslovec</i>	14
Nadežda Starikova, <i>France Prešeren – aksiološka dominantna slovenske literarne paradigme</i>	16
Irena Novak Popov, <i>Spretno gibanje med interpretacijo, vrednotenjem in literarnozgodovinskim konstruiranjem</i>	18
Miran Košuta, <i>Brezmejec Boris Paternu in njegovi tipološki uvidi o »zamejski« književnosti</i>	20
Andrej Leben, <i>Izpod bremena travm in ogroženosti v ustvarjalno svobodo? Premisleki o tipologiji in položaju sodobne književnosti slovenske manjšine na avstrijskem Koroškem</i> . 21	
Jernej Habjan, <i>Od jezikovne travme do travmatičnega jezika: prišleki po Vojnoviču</i>	23
Marko Stabej, <i>Paternujev jezik</i>	24
Mojca Šorli, <i>Jezik literarne zgodovine kot pokazatelj znanstvenih pozicij: od Marje Boršnik do Borisa Paternuja</i>	25
Mateja Pezdirc Bartol, <i>Poskus tipologije slovenske dramatike v 21. stoletju</i>	26
Alojzija Zupan Sosič, <i>Vrednotenje radijske in televizijske igre Ivanke Hergold kot pot do kanonizacije</i>	27

Uvod

6. junija 2026 mineva sto let od rojstva Borisa Paternuja, slovenističnega literarnega zgodovinarja, ki je v šestdesetih letih 20. stoletja s skupaj s svojo generacijo – Francem Zadavcem, Francetom Bernikom, Helgo Glušič, Jožetom Koruzo in Matjažem Kmeclom – v stroki izpeljal preobrat znanstvene paradigme. Pozornost se je obrnila od avtorja in njegove dobe k strukturi besedne umetnine in njenemu pomenu, vsaj polstoletno spoznavno razdaljo do preteklosti pa je dopolnila obravnava najnovejše produkcije. Veda o književnosti je odtlej naredila še niz t. i. obratov, bodisi v zaporedju bodisi v sočasnosti menjav: od literarnega dela k bralcu, od subjekta k nezavednemu, od teksta k intertekstu, od besedne umetnine k literarnemu sistemu, od klasike k trivialni literaturi, od lepote k estetskemu učinku, od poetike k etiki in od človeškega »bližnjega branja« k računalniškemu »oddaljenemu branju«. Toda menjave znanstvenih paradigem se v humanistiki ločijo od tistih v trdih znanostih po tem, da se vedno znova vračamo k spoznanjem preteklih metod, vse do modrosti starih. Tako kakor se je Boris Paternu opiral na Ivana Prijatelja in Franca Kidriča, tako tudi mi segamo po spisih Paternuja in njegove generacije. Zaradi razdalje, ki loči spoznavna obzorja naše sodobnosti od obzorij predhodnikov, pa si z vračanja ne moremo izposoditi njihovih znanj in jih preprosto prenesti iz enega časa v drugega. Vsak takšen prenos namreč spremlja sled neukinljive razlike med epistemami. Ta razlika ostane latentna, spregledana ali pa prodre na površje – v kritični refleksiji predhodnikov, nas samih in procesa, ki nas povezuje in ločuje obenem. S tega vidika so okrogle obletnice velikih imen priložnost, da si rekonstruiramo podobo počaščene osebe in njenega časa z vidika razlike z našo dobo. Ob tem se lahko vprašamo, kaj nas je (pred)pretekla literarnovedna paradigma naučila, s čim nas je odbila in s čim nas ponovno nagovarja.

Literarnovedni posvet, ki ga ob stoti obletnici rojstva akademika Borisa Paternuja prirejajo Razred za filološke in literarne vede SAZU, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU in Oddelek za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, si zastavlja prav to nalogo. Paternujev impresivni opus obsega tako interpretacije posameznih besedil kakor drzne posplošitve o slovenski književnosti v celoti, tako popis primarnega gradiva, ki ga je s sodelavkama in študenti zbral o pesništvu odpora, kakor širokopotezne sinteze o slovenskem literarnem razvoju od reformacije do postmodernizma, tako preučevanje sodobnih avtorskih opusov kakor projekcije mednarodnih periodizacijskih modelov na obdobja slovenske književnosti. V spominu nam ostaja kot prvi prešernoslovec, ki je interpretiral strukture vseh Prešernovih besedil, kot raziskovalec zgodovine slovenske literarne kritike in literarne zgodovine, vztrajni in moderni literarnovedni spremljevalec sodobne slovenske poezije, teoretsko-zgodovinski razlagalec literarnega razvoja in tipoloških stalnic, ki določajo slovensko književnost, raziskovalec jezika in jezikovnega nazora naših književnikov ter interpret pesništva in proze slovenskih narodnih skupnosti v Italiji in Avstriji.

Naš namen je, da na posvetu novo premislimo literarnovedno zapuščino profesorja Borisa Paternuja in iz nje izluščimo izzive naši stroki in njenemu sedanjemu trenutku.

Spored

3. junij 2026, dvorana SAZU, Novi trg 3, Ljubljana

- 08:30 – 09:00** Registracija
- 09:00 – 09:20** Uvodni nagovori
- 09:20 – 11:20** Marko Snoj, *O priimku Paternu*
Božena Tokarz, *Odnos Borisa Paternuja do aktualnih metodologij*
Miran Hladnik, *Najina razpotja*
Darja Pavlič, *Paternujevi pogledi na literarno zgodovino*
Marko Juvan, *Literarna zgodovina periferije v perspektivi literarnega razvoja: primer Borisa Paternuja*
Diskusija
- 11:20 – 11:40** Odmor za kavo
- 11:40 – 13:20** Andraž Jež in Andrejka Žejn, *Arhiv slovenskega pesništva upora: analogne prakse, digitalne vizije*
Marijan Dovič, *»Tradicionalnemu življenjepisu se že vnaprej in v načelu odrečem«: Paternu kot prešernoslovec*
Nadežda Starikova, *France Prešeren – aksiološka dominanta slovenske literarne paradigme*
Irena Novak Popov, *Spretno gibanje med interpretacijo, vrednotenjem in literarnozgodovinskim konstruiranjem*
Diskusija
- 13:20 – 14:00** *Odprtje razstave del Borisa Paternuja*; Oddelek za slovenistiko, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 2. nadstropje
- 14:00 – 14:50** Pogostitev; Oddelek za slovenistiko, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 2. nadstropje
- 15:00 – 16:40** Miran Košuta, *Brezmejec Boris Paternu in njegovi tipološki uvidi o »zamejski« književnosti*
Andrej Leben, *Izpod bremena travm in ogroženosti v ustvarjalno svobodo? Premisleki o tipologiji in položaju sodobne književnosti slovenske manjšine na avstrijskem Koroškem*
Jernej Habjan, *Od jezikovne travme do travmatičnega jezika: prišleki po Vojnoviću*
Marko Stabej, *Paternujev jezik*
Diskusija
- 16:40 – 17:00** Odmor za kavo
- 17:00 – 18:20** Mojca Šorli, *Jezik literarne zgodovine kot pokazatelj znanstvenih pozicij: od Marje Boršnik do Borisa Paternuja*
Mateja Pezdirc Bartol, *Poskus tipologije slovenske dramatike v 21. stoletju*
Alojzija Zupan Sosič, *Vrednotenje radijske in televizijske igre Ivanke Hergold kot pot do kanonizacije*
Diskusija
- 18:20 – 18:30** Zaključek posveta

O izvoru priimka Paternu

MARKO SNOJ, ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Ljubljana; Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana; marko.snoj@zrc-sazu.si

Izvor priimka *Paternu* lahko nakažemo z nizom v slovenskem imenoslovnem jezikoslovju veljavnih domnev, ki pripeljejo do smiselnega rezultata. Začnimo od zadaj, kot velewa etimološka metoda. Mnogi slovenski priimki, ki se končujejo na (danes) naglašeni *-u*, izvirajo iz starejših in deloma še obstoječih oblik na kratki samoglasnik in končni *-l*, npr. *Merku* ob *Merkel(j)*, *Obersnu* ob *Obersnel*. Mogoče je torej domnevati, da je obravnavani priimek nastal iz **Paternel*, ki bi lahko bil istega izvora kot bolj razširjeni *Peternel*. Razliko med njima si lahko razložimo z a-jevskim zapisom oslabiljenega nenaglašenege *e*, tako kot je to primer v priimku *Ladinek* poleg pogostejšega *Ledinek* (< *Ledinjak*). Lahko pa gre zgolj za pisno varianto, temelječo na površnem prepisu zapisa *Päternel* ali podobno. In kako je nastal priimek *Peternel*? Najverjetneje po premetu iz *Peterlen*, ta pa po slabitvi samoglasnika iz *Peterlin*, kar je bavarska manjšalnica osebnega imena *Peter*. Na enak način je tvorjen priimek *Gasperlin* iz *Casparus*, pa tudi *Merklin* iz *Marcus*, iz katerega je prek *Merkel* današnji *Merku*.

Navedeni niz domnev lahko podprejo ali omajejo podatki iz matičnih knjig. V matičnih knjigah župnije Stari trg ob Kolpi, kamor spada rojstni Predgrad Borisa Paternuja, priimka nisem zasledil,¹ torej je moral v tja migrirati v začetku 20. stoletja od drugod. Začasni slovar slovenskih priimkov ga navaja le iz dveh virov, in sicer iz ljudskega štetja leta 1931 na območju Črnomlja, kamor je spadal Predgrad, in iz adresarja Ljubljane iz leta 1935.

Marko Snoj, redni član SAZU, je študiral v Ljubljani (1978–1989) in Regensburgu (1991–92, 1994). Posveča se predvsem slovenski in slovanski etimologiji, zgodovinski in primerjalni slovnici indoevropskih jezikov s poudarkom na baltoslovanskih. V letih 1981 do 2007 je sodeloval pri dokončanju Bezlajevega *Etimološkega slovarja slovenskega jezika*, ob ali po tem pa napisal še poljudnoznanstveni *Slovenski etimološki slovar* (1997, 2003, 2016), *Etimološki slovar slovenskih zemljepisnih imen* (2009), *Slovar jezika Janeza Svetokriškega* (2006), *Slovar Pohlinovega jezika* (2020) in *Imena slovenskih psov* (2023). V mladih letih je napisal še *Kratko albansko slovnico* (1991) in *Rückläufiges Wörterbuch der albanischen Sprache*. Na ljubljanski Filozofski fakulteti je redni profesor za indoevropsko primerjalno jezikoslovje, na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, kjer je bil deset let in osem mesecev predstojnik, pa znanstveni svetnik. Leta 2015 je bil izvoljen za izrednega, 2021 pa za rednega člana SAZU. Od leta 2023 je njen podpredsednik za humanistiko, družboslovje in umetnosti.

¹ Pregledal mrliško knjigo 1858–1882 in krstno knjigo 1877–1901.

Odnos Borisa Paternuja do aktualnih metodologij

BOŻENA TOKARZ, Sosnowiec, upokojena profesorica Šlezjske univerze v Katovicah;
tokarzbozena@gmail.com

Znanstvena dejavnost Borisa Paternuja zajema obdobje od preloma petdesetih in šestdesetih let 20. stoletja do dvajsetih let 21. stoletja. To je bil čas, ki so ga bogatili raznoliki predlogi literarnovednih metodologij, navdihnjeni ne le s humanistiko, temveč tudi s splošnim stanjem matematičnih znanosti in tehnologije. V obdobju delovanja Borisa Paternuja je v literarni vedi prišlo do več prelomov: od strukturalistično-formalističnega prek poststrukturalističnega in kulturnega do nove humanistike, kar je spremljala – oziroma celo navdihovala – filozofska misel, kot so marksizem Györgyja Lukácsa, eksistencializem, hermenevtika, personalizem, misel Teilharda de Chardina in dekonstrukcionizem. Impulze, ki so izhajali iz teh tokov, je Paternu na poseben način uporabil za oblikovanje svojega lastnega raziskovalnega instrumentarija. Že samo današnje branje njegove monumentalne monografije *France Prešeren in njegovo pesniško delo I–II* (1976–1977) odkrije signale konceptov, ki jih je Paternu v svojih poznejših študijah razširil in utrdil. Zato ne moremo govoriti zgolj o navdihu aktualnih teorij, temveč o stalni, čeprav razvijajoči se raziskovalni drži, o kontinuiteti Paternujevega znanstvenega profila. Ta je temeljil na prepričanju o hibridnosti literature in literarnih študij, hkrati pa ohranjal smisel za nacionalno specifičnost.

Bożena Tokarz, dopisna članica SAZU, upokojena redna profesorica na Inštitutu za slovansko filologijo Univerze v Katovicah in vodja enote za literarno teorijo in translatologijo. Raziskuje poljsko in slovensko poezijo 20. stoletja (Kosovel, Przyboś idr.), primerjalno književnost, literarno teorijo, teorijo prevajanja in zgodovinsko poetiko. O tem je objavila niz razprav in več monografij, ndr. *Mit literacki: od mitu rzeczywistości do zmiany substancji poetyckiej* (1983), *Poetyka Nowej Fali* (1990), *Wzorzec, podobieństwo, przypominanie: ze studiów nad przekładem artystycznym* (1998), *Między destrukcją a konstrukcją. O poezji Srečka Kosovela w kontekście konstruktywistycznym* (2004; slov. prevod *Med destrukcijo in konstrukcijo. O poeziji Srečka Kosovela v kontekstu konstruktivizma*, 2013), *Spotkania, Czasoprzestrzeń przekładu artystycznego* (2010), *Eseji o poljsko-slovenskem književnem prevajanju* (2019). Je urednica zbornikov *Z zagadnień struktury artystycznej i świadomości kulturowej* (1997), *Ponowoczesność a tożsamość* (sourednik S. Piskor, 1997), *Dwudziestowieczna ikonosfera w literaturach europejskich: wizualizacja w literaturze* (2002) in revije *Przekłady Literatur Słowiańskich* (2009–2016).

Najina razpotja

MIRAN HLADNIK, Srednja Dobrava, upokojeni profesor na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, Oddelek za slovenistiko; hladnikmiran@gmail.com

Namenil sem se bil na osnovi davnega polemičnega soočenja z Borisom Paternujem pokazati, kako razmerja v stroki v usodni meri določa osebna skladnost ali neskladnost med njenimi akterji. Pregled dokumentacije pa je pokazal, da je bil moj spomin na dogodek napačen in za ilustracijo teze neuporaben. Zato sem prispevek zastavil drugače. Za izhodišče sem vzel razpravo o Levstikovem *Martinu Krpanu* iz Paternujeve knjige *Razpotja slovenske proze* in primerjal njegovo obravnavo povesti s svojo. V kompoziciji med študijama ni bistvenih razlik, obe sta napisani tako, kot se to pač v stroki počne. Razlike so se pokazale na ravni programskih literarnozgodovinskih stališč. Na slavističnem kongresu leta 1998 so se razlike polemično soočile, vendar prav kmalu tudi pomirile. Iz izkušnje izhaja spoznanje, ki bi ga pravzaprav lahko razbral že iz Paternujevih izjav, da razmerja v stroki sooblikujejo metodološka, ideološka in personalna navzkrižja.

Miran Hladnik, zaslužni profesor Univerze v Ljubljani. Na Oddelku za slovenistiko FF UL je predaval o slovenskih pripovednih žanrih, feljtonistiki in spletnih oblikah pismenosti. Objavil je knjige o povesti, slovenski kmečki povesti, slovenskem zgodovinskem romanu, trivialni literaturi, jezikovni priročnik za turiste, dva učbenika strokovnega pisanja, kritično izdajo zbranega dela pesnika Alojza Gradnika itd. Na internet postavlja slovensko leposlovje in podatkovne zbirke, ureja diskusijski forum Slovlit, Wikimedijina spletišča in partizanske spomenike na zemljevidu. Njegova besedila in fotografije so pod licencami Creative Commons prosto dostopni na spletu.

Paternujevi pogledi na literarno zgodovino

DARJA PAVLIČ, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za slovenistiko;
darja.pavlic@ff.uni-lj.si

Boris Paternu je v svojem bogatem opusu nanizal vrsto literarnozgodovinskih del, obenem pa se je vedno znova vračal k teoretičnim pogledom na literarno zgodovino, ki jih je izoblikoval najprej ob premisleku stališč domačih predhodnikov, zlasti Ivana Prijatelja, potem pa tudi sodobnikov in tujih avtorjev. Leta 1990 je v *Slavistični reviji* objavil članek z naslovom Prijateljeva zasnova moderne literarne zgodovine (Ob njenem jubileju 1919–1989). V njem je podrobno razčlenil in primerjalno umestil Prijateljev načrt iz njegovega nastopnega predavanja, ki ga je označil za epohalno dejanje. Po Paternujevih besedah je moderni del Prijateljeve literarne vede začel vidneje živeti in delovati šele po izidu njegovih *Izbranih esejev in razprav* (1952, 1953), o katerih je sam pisal že v eseju *Umetnik v znanosti*, objavljenem v *Ljudski pravici* leta 1954. Takrat je o Prijateljevem konceptu literarne zgodovine med drugim zapisal, da je zanj najpomembnejša naloga literarnega zgodovinarja in kritika estetskega značaja, gre za vrednotenje vrste in moči umetnikovih doživetij ter izraznih sredstev. Tudi v razpravi iz leta 1990 je Paternu poudaril Prijateljevo misel, da je končni namen literarne zgodovine razumevanje in cenitev umetnin. Prijatelj je tudi določil dve osnovni področji literarne zgodovine: starejše slovstvo in novejšo literaturo. Paternu je njegovo razširitev predmetnega področja komentiral takole: »Ni si namreč mogoče predstavljati moderne literarne vede brez njenega stika z moderno literaturo samo. To se pravi brez neke zmožnosti za notranje poenačevanje z njo, brez zmožnosti za sprejemanje njenih doživljajskih, mišljenjskih in izraznih posebnosti.«

Kako velik je bil Prijatelj vpliv na Paternujevo razumevanje literarne zgodovine, priča tudi njegov članek *Ni nedolžnega branja*, objavljen v *Jeziku in slovstvu* leta 2005. V njem se je kritično odzval na izid zbornika *Kako pisati literarno zgodovino danes?*, ki sta ga uredila Darko Dolinar in Marko Juvan. Svoje razmišljanje je oprl na primerjavo tega dela z idejami, ki jih je Prijatelj zapisal v svojem nastopnem predavanju. Paternu je ugotovil, da zbornik prinaša mnogo zanimivih teoretskih pristopov, a se je ob tem vprašal, koliko zmorejo te novosti ohraniti stik z neizogibno tradicijo stroke. Po njegovem mnenju gre za natrganost ali celo prekinitev stika, ki se dogaja vsaj na treh problemskih mestih: avtonomnost stroke, razmerje tekst-kontekst, vprašanje vrednotenja tekstov. Paternu se je v svoji razpravi jasno in odločno zavzel za avtonomijo literarne zgodovine, za ukvarjanje z literarnim delom in za njegovo vrednotenje. To so osnovni gradniki njegovih pogledov na literarno zgodovino in tudi načela, ki jim je sledil v svojih literarnozgodovinskih delih.

Darja Pavlič je izredna profesorica na Filozofski fakulteti v Ljubljani, kjer poučuje slovensko poezijo in sodobno kratko prozo. Med letoma 2003 in 2015 je bila urednica slovenske znanstvene revije *Primerjalna književnost*. Objavila je znanstveno monografijo z naslovom *Funkcije podobe v poeziji K. Koviča, D. Zajca in G. Strniše* in vrsto razprav v različnih revijah in monografijah. Njeno raziskovalno delo se osredotoča predvsem na slovensko liriko 20. in 21. stoletja, teorijo lirike in literarno retoriko.

Literarna zgodovina periferije v perspektivi literarnega razvoja: primer Borisa Paternuja

MARKO JUVAN, ZRC SAZU, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede, Ljubljana;
Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za slovenistiko; Slovenska akademija
znanosti in umetnosti, Ljubljana; marko.juvan@zrc-sazu.si

Boris Paternu je v svojem literarnovednem delu kritični izbor podatkov in urejevalnih shem iz dediščine utemeljiteljev slovenske literarne zgodovine podredil oblikovanju svojih interpretacij, teoretsko-tipoloških posplošitev in literarnozgodovinskih pripovedi o slovenski književnosti od srednjega veka prek romantike do sodobnosti. Prek teh struktur se je v skladu s konceptom estetske avtonomije, značilnim za moderni literarnovedni »režim relevantnosti« (Tihanov), odzival na menjave sodobnih znanstvenih paradigem od nemške imanentne interpretacije, ruskega formalizma, češkega strukturalizma in zagrebške stilistične šole do Lotmanove in Ecove semiotike, recepcijske estetike in postmodernističnih tendenc.

Aplikacija Paternujeve dihotomije *razvoja* in *tipologije* na njegov lasten opus pokaže, da so se v njem ob spremembah metodoloških dominant in dozorevanju konceptov vseskozi obnavljale značilne stalnice. Deloma so modernističnega izvora: zavračanje tradicije ter vrednostna naklonjenost inovacijam, izjemnosti, nekonvencionalnosti, odprtim besedilnim strukturam in eksistencialni izpostavljenosti brez varovalnih »idealitet«. Po drugi strani se Paternujeve stalnice ujemajo s tipološkimi potezami, ki jih je sam ugotavljal v tradiciji slovenske književnosti: sinkretizem vplivov, blaženje in harmonizacija skrajnosti, krajše zvrsti kot nosilke inovacij, poudarjanje vloge vztrajanja in upornišva v slovenski književnosti ter afirmacija njenih vrhov kot enakovrednih kanonu svetovne književnosti. Paternu je s kritične razdalje od slovenske literarnozgodovinske tradicije iz nje vendarle tudi črpal, medtem ko se je modernim smerem približeval, a jih ni scela ponotranjil in dosledno razvil. Svoje približke sodobnih metod, ki so ga navdihovale z inovativnostjo, je raje uporabil za graditev osebnega pristopa h književnosti. Ta se je oblikoval v prehodni coni, kjer sta se srečevali literarnovedna klasika in modernost. Čeprav se Paternu skoraj ni skliceval na anglo-ameriško »novo kritištvo«, njegovo delo najbolje označuje prav pojem kritištva: ob pomoči literarnoteoretičnega orodja, stilistike in poetike književnost v prvi vrsti interpretira in vrednoti, na tej podlagi pa jo umešča v zgodovino.

Že v šestdesetih letih je Paternu zgodovino slovenske književnosti – eno od malih, perifernih enot svetovnega literarnega sistema – razlagal s terminom *razvoj*. Ta sicer spominja na velike pripovedi 19. stoletja. Ideje napredka ter heglovska oziroma marksistična dialektika in biološki evolucionizem so še globoko v 20. stoletje vplivale tudi na literarno zgodovino. Čeprav se v Paternujevi prisvojitvi izraza *razvoj* pojavljajo usedline progresizma, se njegov koncept navezuje na drugačno izvorno opredelitev. Koncept literarnega razvoja so namreč uvedli ruski formalisti v prizadevanju, da bi spremembe v književnosti razložili iz nje same in njenih lastnih

zakonov. Prek svojih lastnih zakonitosti se »literarni niz« (Tinjanov) odziva na neliterarni diskurz in družbenozgodovinske danosti kot avtonomen sistem. Evolucija je zato za formaliste diahroni ekvivalent sinhronemu konceptu literarnosti. Teorijo literarnega razvoja so po formalistih povzeli v praškem lingvističnem krožku, njegovi slavistični nasledniki v Srednji in Vzhodni Evropi pa so jo nadgradili v literarnovednih smereh po 2. svetovni vojni, medtem ko je zahodna literarna veda vse do sedemdesetih let ni upoštevala.

Z usmeritvijo v samoregulacijske mehanizme literarnega sistema – kot so avtomatizacija in deavtomatizacija, spremembe strukturnih dominant in funkcij glede na bralne navade in družbene razmere – je teorija literarne evolucije značilen pojav modernega režima relevantnosti, ki izpostavlja avtonomijo umetnosti in stroke o njej. Obenem jo motivira upor zoper »samokolonizacijo« (Kiossev), značilno za kritištvo evropskih periferij svetovnega literarnega sistema. Literarni intelektualci omenjenih makroregij so prostovoljno sprejeli hegemonijo t. i. evrokronologije in zakonodajno vlogo metropolitanskih književnosti, čeprav so bile njihove književnosti zato obsojene na zamudniško sprejemanje zahodnih vplivov in prizadevanje, da bi s posnemanjem ujele njihovo stopnjo razvitosti. Književnosti, ki jih »samokolonizirana« primerjalna literarna zgodovina bodisi resignirano prikazuje kot odvisne in zamudniške bodisi prizadevno dokazuje njihovo izvornost, samoniklost in svetovno estetsko vrednost, teorija literarne evolucije osvobaja iz hegemonističnega primeža. Zgodovinsko jih razlaga predvsem iz njih samih, se pravi iz njihovega jezikovno-kulturnega in družbenega konteksta ter njihovih lastnih potreb, ki določajo izbor in ustvarjalno preoblikovanje tujih spodbud. Poleg tega pojem literarnega razvoja predpostavlja »kronologiko« (Damrosch), drugačno od tiste, ukrojene po zahodnih vzorih. V tem okviru je Paternu sprejel tudi koncept pospešenega oziroma iregularnega razvoja, ki so ga v drugi polovici 20. stoletja uveljavljali literarni teoretiki v Srednji in Vzhodni Evropi.

Marko Juvan, izredni član SAZU in član Academia Europaea, je znanstveni svetnik na Inštitutu za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU in profesor slovenske književnosti na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Med monografijami in razpravami o intertekstualnosti, literarnem diskurzu, žanrih, svetovnem literarnem sistemu, prostorski literarni vedi, romantiki in modernizmu, ki so izšle v domačem in mednarodnem znanstvenem tisku, je v zadnjem desetletju objavil knjige, kot so *Hibridni žanri: študije o križancih izkustva, mišljenja in literature* (2017; Ocvirkovo priznanje), *Worlding a Peripheral Literature* (2019) in *Zadnja sezona modernizma in maj '68* (2023; Ocvirkovo priznanje) ter uredil zbornike *Prostori slovenske književnosti* (2016), *Med majem '68 in novembrom '89: transformacije sveta, literature in teorije* (2021) in *Od intimizma do reizma: spremembe literarnega subjekta* (2025).

Arhiv slovenskega pesništva upora: analogne prakse, digitalne vizije

ANDRAŽ JEŽ, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za slovenistiko;
andraz.jez@ff.uni-lj.si

ANDREJKA ŽEJN, ZRC SAZU, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede, Ljubljana;
andrejka.zejn@zrc-sazu.si

Na Oddelku za slovenistiko FF UL se nahaja nad dvanajst tisoč pesmi, zbranih v sklopu raziskovalnega projekta Borisa Paternuja o slovenskem odporniškem pesništvu 1941–1945, pri katerem je v 70. in 80. letih sodelovalo znatno čez sto ljudi. Potem pa se je projekt zaustavil in pesmi na nekakovostnem papirju so že desetletja izpostavljene zobu časa – in to čeprav, kot ugotavlja Miran Hladnik, ki je na zbirko pred nekaj leti opozoril, iztis kataloga iz približno leta 1980 priča o digitalni verziji, ki je bila eden prvih stikov slovenske književnosti z računalniki. V prispevku se bomo zato med drugim osredotočili na možnosti, ki jih za analizo pesmi ponuja digitalna humanistika. Predstavljeni bodo izzivi strukturiranja korpusa slovenskega pesništva upora, od zgolj digitalizacije do opremljenosti s širokim naborom metapodatkov, ter nabor metod digitalne humanistike, ki bi lahko omogočile nove uvide v obsežno pesemsko gradivo ter dopolnile in nadgradile literarnozgodovinske in teoretske kriterije.

Andraž Jež je predavatelj na Oddelku za slovenistiko FF UL. Raziskovalno se ukvarja s socialnimi in političnimi vidiki slovenske literature zadnjih dveh stoletij ter z odnosi med literaturo, likovno umetnostjo in glasbo. Doktoriral je na Podiplomski šoli ZRC s študijo o Stanku Vrazu, o katerem je naslednje leto napisal monografijo *Od narobe Katona do narobe Prešerna: Stanko Vraz in nacionalizem* (2016). Objavlja v domačem in tujem strokovnem tisku, mdr. kot avtor geselskih sestavkov za *Novi slovenski biografski leksikon* in za *The Encyclopedia of Romantic Nationalism in Europe* (2018).

Andrejka Žejn je sodelavka Inštituta za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU. V času doktorskega študija se je izobraževala in bila projektna sodelavka na Inštitutu za slavistiko Univerze Karla in Franca v Gradcu v Avstriji. Zdaj se ukvarja z razvojem slovenske pripovedne proze do sredine 19. stoletja (*Izhodišča slovenske pripovedne proze*, 2021, 2025), s pripravo elektronskih in knjižnih znanstvenokritičnih izdaj slovenskih rokopisov 18. stoletja (*Poljanski rokopis* v souredništvu z Matijo Ogrinom, 2025) ter vprašanji slovenske neoavantgardne literature z vidika kvantitativnih analiz. Nedavno je uredila opus Janeza Ciglerja v dveh knjigah *Zbranega dela* (2024, 2025). V svoje raziskave vpeljuje metode digitalne humanistike in je soavtorica več slovenskih literarnih elektronskih korpusov.

»Tradicionalnemu življenjepisu se že vnaprej in v načelu odrečem«: Paternu kot prešernoslovec

MARIJAN DOVIĆ, ZRC SAZU, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede, Ljubljana;
marijan.dovic@zrc-sazu.si

Boris Paternu svoj prešernoslovski opus magnum, knjigo *France Prešeren in njegovo pesniško delo* (1976–1977), začinja z izjavo manifestnega značaja: »Pri oznaki Prešernove osebnosti se mi zdi primerno, da se tradicionalnemu življenjepisu že vnaprej in v načelu odrečem.« Od tod se zdi, da izrecno in v celoti odklanja tradicijo biografskega pozitivizma, kakršno so v zvezi s slovenskim nacionalnim pesnikom pedantno razvijali veliki prešernoslovci Kidričeve generacije. Biografiko sicer oceni za »nepogrešljivo«, s čimer priznava zasluge predhodnikov, toda ocenjuje jo za metodološko »konservativno cono literarne zgodovine« in zato predlaga drugo pot, ki šele odpira možnost novih spoznanj o Prešernu.

Paternujev uvodni metodološki razmislek v resnici ne meri na knjigo kot celoto, temveč zlasti na njen prvi del – študijo, ki je naslovljena »Prešernova osebnost« in ki predstavlja le manjši del monografije. Iz študije lahko razberemo, da se Paternu odreka nereflektiranemu kopičenju biografskih dejstev in se zavzema za drugačno, strukturirano analizo, ki bi zgradila most od golega biografskega opisovanja in prodrla v jedro Prešernove »človeške narave«, do zares bistvenih lastnosti Prešernovega karakterja, pri čemer izrecno omenja strukturalno metodo in se mdr. sklicuje na Lotmana, Genetta in Tinjanova. Tako skuša (sinhrono) orisati notranjo strukturo Prešernove osebnosti, nato pa njen »ustroj« preveriti še s sociološko genetično metodo. (Ob tem deklarativno ostrem metodološkem obratu vendarle ni mogoče spregledati, da se Paternujeva analiza Prešernove osebnosti globoko naslanja ravno na »biografsko« tradicijo, ki se ji načelno sicer odreka.)

V nasprotju z uvodno analizo pesnikove osebnosti Paternu strnjene metarefleksije lastnega pristopa kot celote v knjigi ne poda: njegovo »metodo« je torej treba izluščiti iz sistematične (kronološke) raziskave Prešernovega pesniškega opusa. Kakšna podoba Paternuja kot prešernoslovca se nam izriše, če premerimo njegovo obsežno monografijo kot zaključeno celoto? Kot je v uvodu k temu posvetu zapisal Marko Juvan, je Paternu predstavnik tiste generacije literarnih zgodovinarjev, ki je izpeljala preobrat paradigme – pozornost je odvrnila od »avtorja in njegove dobe k strukturi besedne umetnine in njenemu pomenu«. Kako se ta obrat odraža v Paternujevem *Prešernu*? Videli bomo, da se Paternu klasični dihotomiji »pesnikovo življenje« / »pesnikove pesmi«, ki jo je vpeljal že Josip Stritar v študiji iz daljnega leta 1866, ne odreče povsem. Ne odreče se niti »pozitivnim« dosežkom prešernoslovskih predhodnikov – nasprotno, s pridom jih uporablja pri svojih analizah. Toda težišče njegove raziskave je povsem drugačno kot pri predstavnikih biografske, na avtorja osredotočene paradigme: temeljni cilj, kateremu je vse drugo podrejeno, je namreč razumevanje in razlaga Prešernovih pesniških besedil, njihove strukture in pomena.

Marijan Dovič je višji znanstveni sodelavec in izredni profesor na Inštitutu za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, predava pa tudi na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani in Fakulteti za humanistiko Univerze v Novi Gorici. Objavil je monografije *Sistemske in empirične obravnave literature* (2004), *Slovenski pisatelj* (2007), *Mož z bombami* (2009), *Prešeren po Prešernu* (2017) in *National Poets, Cultural Saints: Canonization and Commemorative Cults of Writers in Europe* (z J. K. Helgasonom, 2017). Uredil je vrsto domačih in mednarodnih znanstvenih publikacij (o posameznih avtorjih, literaturi in cenzuri, založništvu, zgodovini knjige, prostorskem obratu v literarnih vedah ter literaturi in glasbi). Njegove osrednje objave obravnavajo literaturo romantike, evropski kulturni nacionalizem, nacionalne pesnike in kulturne svetnike, avantgardna gibanja prve polovice 20. stoletja, literarni kanon, sistemsko teorijo in teorijo avtorstva. Je glavni urednik znanstvene revije *Primerjalna književnost* (2016–) in član uredniškega sveta zbirke *Studia litteraria* (2018–). Kot sourednik knjige *Great Immortality: Studies on European Cultural Sainthood* (z J. K. Helgasonom, 2019) je leta 2021 dobil evropsko komparativistično nagrado ESCL Excellence Award for Collaborative Research.

France Prešeren – aksiološka dominantna slovenske literarne paradigme

NADEŽDA STARIKOVA, Inštitut za slavistiko Ruske akademije znanosti, Moskva; Oddelek za slovansko filologijo Filološke fakultete Moskovske državne univerze Lomonosova;
nstarikova@mail.ru

Preučevanje tistih osebnosti iz »sistemotvornega jedra« posamezne literature, ki so postale aksiološke dominante nacionalne literarne paradigme in določajo progresivni potek njenega razvoja, po našem mnenju nima časovnih omejitev in ostaja aktualno tudi danes, v 21. stoletju. Jezikovno-kulturni kontekst in raziskovalna orodja se spreminjajo, pojavljajo se novi pristopi in diskurzi, vendar sam predmet raziskave še naprej vzbuja znanstveno zanimanje, tudi med tujimi literarnimi strokovnjaki. Tako je bila partitura dela Franceta Prešerna, »velikega pesnika malega naroda«, kot ga je označil Boris Paternu, tudi podlaga za poglavje monografije Nadežde Starikove *Dominante in diskurzi slovenske literarne paradigme* (2025). Pesniška zapuščina klasika nacionalne literature je tu obravnavana v središču stikov in konvergenz z deli Kollárja, Čelakovskega, Máche, Mickiewicza in Puškina. Tako kot oni se je tudi Prešeren poklonil »večnim« temam svetovne lirike: ljubezni, ustvarjalnosti, domovini, naravi, smrti. Vendar je njegova vloga v razvoju nacionalne literarne paradigme (nedvomno podobna Puškinovi vlogi v ruski književnosti in Mickiewiczovi v poljski) še vedno pomembnejša, predvsem zaradi specifičnih družbeno-zgodovinskih pogojev ustvarjalnosti in razlik v izhodiščih: v stopnji zrelosti nacionalne književnosti in knjižnega jezika. Eden od pomembnih dejavnikov Prešernove interakcije s slovanskimi pesniškimi sodobniki in/ali z njihovimi deli je bila aktivacija *komplementarne funkcije* nacionalne književnosti, ki »spodbuja literarni razvoj, razvija njegovo nacionalno svojevrstnost« (Reizov) in dopolnjuje nacionalno izkušnjo z izkušnjami tujih književnosti.

Kot je trdil A. N. Veselovski, se elementi sloga, ritma, podob in motivov »lahko pojavijo neodvisno v različnih plemenskih okoljih; njihove homogenosti ali podobnosti ni mogoče razložiti z izposajo, temveč s homogenostjo vsakdanjih razmer in miselnih procesov, ki so se vanje naložili«. Z drugimi besedami: podobne življenjske razmere lahko povzročijo podobne procese v človeški zavesti, kar vodi do nastanka enakih motivov in zgodbenih vzorcev. S tem lahko razložimo presenetljivo sinhronost (glede na začetno asinhronost kulturnega razvoja različnih slovanskih narodov) pojava novega tipa pesnika v skoraj vseh slovanskih književnostih prve polovice 19. stoletja – pesnika, ki je na svet gledal »skozi oči svojega nacionalnega elementa« (Gogolj), izpovedoval načelo ustvarjalne svobode in v svoji umetniški praksi uresničeval sintezo klasičnega, romantičnega in nacionalnega. Literarne povezave so imele posebno vlogo pri ustvarjalni rasti slovanskih pesnikov: zavedanje »sebe med drugimi« je vodilo h korelaciji lastnega in tujega, razlik in analogij; jezikovna bližina je spodbujala medsebojno privlačnost in bogatenje prek medsebojnega spoznavanja umetniških svetov. Seznanitev s svetovnim nazorom in delom izjemnih slovanskih pesniških sodobnikov je nedvomno razširila spekter Prešernove pesniške ustvarjalnosti.

Nadežda N. Starikova, dopisna članica SAZU, je doktorica filologije, vodja oddelka za sodobne literature srednje in jugovzhodne Evrope na Inštitutu za slavistiko Ruske akademije znanosti, redna profesorica Oddelka za slovansko filologijo Filološke fakultete Moskvske državne univerze Lomonosova in prevajalka. Kot vodilna ruska specialistka za slovensko književnost in kulturo raziskuje poetiko in sodobni literarni razvoj v srednji in jugovzhodni Evropi. Je avtorica več kot 200 publikacij, vključno z monografijami: *Slovenski zgodovinski roman 1920–1930: Tipologija, genealogija, poetika* (2006), *Slovenska književnost 20. stoletja* (2014), *Literatura v sociokulturnem prostoru samostojne Slovenije* (2018), *Dominante in diskurzi slovenske literarne paradigme* (2025). Je tudi urednica in soavtorica kolektivnih monografij *Slovenska književnost od začetkov do preloma 19. in 20. stoletja* (2010), *Umetniška pokrajina ničelnih: literature srednje in jugovzhodne Evrope na začetku 21. stoletja* (2014), *Vektor non-fiction v sodobnih literaturah srednje in jugovzhodne Evrope* (2018), *Topos mesta v sinhroniji in diahroniji: literarna paradigma srednje in jugovzhodne Evrope* (2023). Sodeluje v akademjski projektih, kot so *Enciklopedični slovar ekspresionizma* (2008), *Zgodovina slovanske kulture: Kultura dvajsetega stoletja* (2008), *Leksikon južnoslovanskih književnosti* (2012), *Slovar literarnih smeri 20. stoletja: Rusija, Evropa, Amerika* (2023). V njenih prevodih so v ruščini objavljena dela Andreja Blatnika, Evalda Flisarja, Mojce Kumerdej, Maruše Kreše, Dina Bauka, Draga Jančarja idr. Za svoje delo je l. 2010 prejela Pretnarjevo nagrado.

Spretno gibanje med interpretacijo, vrednotenjem in literarnozgodovinskim konstruiranjem

IRENA NOVAK POPOV, Ljubljana, upokojena profesorica na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, Oddelek za slovenistiko; irena.novak2@guest.arnes.si

Kot uporabnica literarnozgodovinskih raziskav sodobne slovenske poezije, ki jih je študentom slovenistike in strokovni javnosti posredoval profesor Boris Paternu, se vse do doktorskega študija nisem spraševala o teoretskih izhodiščih in metodah; kot da so implicitno vsebovane v njegovih pronicljivih interpretacijah in kartiranju razvojno prelomnih literarnih del (avtorskih opusov). Njegove dosežke danes dojemam na ozadju »duha časa« po drugi svetovni vojni, ko sta se z uvajanjem samoupravljanja na eni strani ter konfrontacijami intelektualcev z ideološkim enoumjem na drugi strani sproščala umetniška svoboda in avtonomizirala njena refleksija. Idejno-tematsko težišče analiz se je hkrati osvobajalo biografskega pozitivizma in premikalo v opazovanje specifičnih, estetsko delujočih stilov oz. jezikovnih postopkov, za katere je bilo treba iznajti nova imena ali prilagoditi stara (ekspresionizem, nadrealizem). Danes vemo, da je v jedru Paternujevega početja spoznanje o komunikacijski/dialoški naravi leposlovja, da je korelat pomenskim potencialom literarnega teksta naslovnikovo ustvarjalno prisvajanje in razumevanje.

Paternu je večkrat poudarjal umetnikovo »herezijo«. Razumel jo je kot pogumen in tvegan odmik od sistema uveljavljenih miselnih, imaginativnih, jezikovnih idr. pravil, norm in konvencij, na katere se opira nezahtevno in udobno dojetje povprečnih potrošnikov (*Na zeleni strehi vetra*, 1980). Tak prestop v prostor svobode, odprtosti v neznanu je nepredvidljiva mentalna avantura, ki premakne meje posameznikove prilagojenosti na (diskurzivno ustvarjeni) svet. S konceptom integralne interpretacije, z analizo vseh plasti leposlovnega teksta, ki skuša ujeti »umetnikovo sliko sveta« oziroma »temeljno strukturno zakonitost celote«, kot je zapisal l. 192, je Paternu predpostavil ne le individualne aktualizacije – tudi take, ki izrečejo tisto, česar avtor ni –, ampak tudi pomnoženo učinkovanje literature, s katero se vzdržuje njena živost v družbi. Interpretacija nikoli ni nevtrarno, objektivno, nepristransko delovanje, temveč osebno vpleteno, ustvarjalno konstruiranje. Paternu ga je l. 2005 strnil v maksimo: »Ni nedolžnega branja«. V tem procesu so aktivirane individualne čutnozaznavne, emocionalne in kognitivne zmožnosti, ki jih razumevajoči subjekt navsezadnje zbere v vrednotenje, literarna skupnost pa oblikuje v kritiški in literarnozgodovinski diskurz. V prispevku bom prikazala, kako je Paternu na podlagi svojih interpretacijskih izhodišč izbiral reprezentativna besedila, v njih prepoznaval pospešeno pesniško evolucijo, kako in s katerimi kategorijami je postavljala periodizacijske meje in prispeval h kanonizaciji avtorjev modernističnega obdobja. Za ilustracijo bom prikazala njegovo branje Tomaža Šalamuna.

Irena Novak Popov je upokojena redna profesorica slovenske književnosti na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Posveča se kratki prozi in poeziji, zlasti sodobni: semantičnim figuram, oblikam, tokovom, prevajanju, medkulturnemu dialogu, ustvarjalnosti pesnic. Objavlja članke, znanstvene razprave in spremne besede. Je avtorica monografij *Sprehodi po slovenski poeziji* (2003), *Izkušnja in pripoved* (2008) in *Novi sprehodi po slovenski poeziji* (2014). (So)uredila je obsežno znanstveno izdajo *Slovensko pesništvo upora: 1941–1945* (1987–1997), pripravila *Antologijo slovenskih pesnic* v treh knjigah (2004–07) in prispevala poglavja o poeziji v srednješolskih učbenikih književnosti. Vodila je domače in mednarodne seminarje in konference, na njih predavala in sodelovala v žirijah za podelitev pesniških nagrad. Prejela je veliko priznanje Filozofske fakultete (2006) in bila leta 2019 izbrana za častno članico Slavističnega društva Slovenije.

Brezmejec Boris Paternu in njegovi tipološki uvidi o »zamejski« književnosti

MIRAN KOŠUTA, Oddelek za humanistične študije Univerze v Trstu; kosuta@units.it

Prispevek obravnava teoretične uvide Borisa Paternuja o t. i. zamejski književnosti, predvsem o slovenskem leposlovju na Tržaškem in avstrijskem Koroškem. Gre za študije, članke ali spremne besede, izpisane v skoraj polstoletnem razdobju (1970–2019), na primer Šest tržaških pesnikov, Košutov Pomol v severno morje, Pisatelj Boris Pahor, Pripoved Ivanke Hergold, Bartolov roman Alamut, Esej o Messnerju, Esej o Lipušu, Problem dveh tipov slovenske književnosti s posebnim ozirom na njen koroški del, Vprašanje zavrtosti in prostosti v slovenski književnosti na Koroškem. Ti spisi izpričujejo avtorjevo vseskozno analitično pozornost do besednega ustvarjanja na robovih slovenstva. Kljub pretežno monotematski, avtorski osredinjenosti teh besedil je moč v njih vendarle razbrati Paternujeva splošnejša tipološka spoznanja o globinskih, regionalno posebnih in nacionalno skupnih potezah literature, ki nastaja za mejami slovenske države. Miselno in teoretično brezmejni, a življenjsko tudi v obmejnem tržaškem prostoru zasidrani Boris Paternu sicer ni izportretiral organsko enovite tipologije slovenske literarne zamejskosti, je pa razpravno uzrl kopico njenih konstitutivnih jeder: od posebne duhovne, zgodovinske, ozemeljske ali medkulturne zaznamovanosti do motivne, slogovne ali jezikovne specifičnosti slovenskega leposlovja v logih prepisno hibridnega zamejstva.

Miran Košuta je predstojnik stolice Slovenskega jezika in književnosti na Oddelku za humanistične študije Univerze v Trstu, član Društva slovenskih pisateljev, Slovenskega centra PEN in Slovenske matice, v letih 2006–2008 pa je bil predsednik Slavističnega društva Slovenije. Je avtor knjig *Rapsodija v treh stavkih* (kratka proza, 1989), *Krpanova sol* (eseji, 1996), *Scrittura parallele* (eseji v italijanščini, 1997), *Slovenica* (eseji v italijanščini, 2005), *Emejli* (eseji, 2008), *Mikrofonije* (govori in pogovori, 2010), *Altronauti* (študije in eseji v italijanščini, 2025). V slovenščino je prevedel romana *Frančiška* (2002) in *Obiskovalka* (2005) Fulvia Tomizze, cvetnik Giannija Rodarija *Od tu in tam* (2021, soprevajalka Evelina Umek), pesmi kantavtorja Giorgia Gabra (Jani Kovačič, Miran Košuta: *Giorgio Gabersčik*, knjigozvočnica, 2022). V italijanščino je prevajal Prešerna (*Poesie*, 2020) in Iga Grudna (*Cuor di poeta*, 2025). Uredil je četrto knjigo *Zbranega dela* Vladimirja Bartola (2020). L. 2021 je prejel Trubarjevo priznanje Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani »za izjemne zasluge pri ohranjanju slovenske pisne kulturne dediščine«, leta 2022 častno članstvo Slavističnega društva Slovenije, leta 2024 pa mednarodno Pretnarjevo nagrado s častnim naslovom »ambasador poezije, slovenske književnosti in jezika«.

Izpod bremena travm in ogroženosti v ustvarjalno svobodo? Premisleki o tipologiji in položaju sodobne književnosti slovenske manjšine na avstrijskem Koroškem

ANDREJ LEBEN, Univerza v Gradcu, Inštitut za slavistiko; andreas.leben@uni-graz.at

V Paternujevih obravnavah književnosti iz avstrijske Koroške naletimo na dve dihotomični tipologiji, ki se v sebi in med seboj prepletata in nista značilni le za literaturo tega prostora, temveč za vse regije slovenske literarne kulture. Prva je pojav višjega tipa literature za izobražence ter domačijskega tipa za najširše plasti ljudstva, druga pa zadeva vprašanje zavrtosti in prostosti slovenske literature, ki ga je Paternu povezal z vprašanjem jezika in jezikovne resničnosti ter osvetlil z različnih vidikov: osebnih, kolektivnih, družbenih, funkcionalnih, estetsko-umetniških, sociolingvističnih, psiholingvističnih in predvsem travmatskih. O jeziku literarnih ustvarjalcev, rojenih med prvo in drugo svetovno vojno ali v obdobju nacističnega genocida, ki ga je opredelil kot »epicenter« jezikovne travme, je menil, da je v literarnem smislu ostal zavrt, notranje blokiran, da se ni mogel sprostiti ne na ravni osebnega sloga, ne vsebinsko-imaginarno, saj mu je šlo za »elementarno preživetje« in se je bal »oddaljiti od skupnosti«. Nasprotno pa se je včasih »v skrajnem naporu« pognal tudi čez sleherno zavrtost, čez meje knjižne in govorne norme v jezikovno ustvarjalnost in svobodnost. Pri povojnih pisateljskih generacijah je zaznal pojav »neke vrste tretje paradigme«, ki jo označuje kombinacija jezikovnih stilizacij oziroma jezikovne igre s »trdo odslikavo koroške kulturne, politične in socialne resničnosti«, vpete v boj za ogroženo ali načeto avtorjevo osebno in nacionalno identiteto. Hkrati je opozoril na dvojno blokado manjšinskih pisateljev s »tujec« in »domače« strani, na dušiči objem skupnosti in premalo razvito prilaščevanje sveta, vendar je v slednjem prepoznal skupno tipološko značilnost slovenske literature nasploh. Ko se je leta 2005 v članku Po sledih jezikovnih travm v sodobni slovenski književnosti znova posvetil tem vprašanju, je pobude za vitalnost jezikovne tematike v slovenski prozi in poeziji na eni strani ponazoril s pisanjem starejših avtorjev, ki jih je zaznamovalo »doživetje jezikovnega genocida v otroških, pa tudi še v poznejših letih«, na drugi strani pa z osebno avtorsko izbiro literarnega jezika, do katere v času demokracije in globalizacije prihaja brez zunanje jezikovne prisile. V obeh primerih je ugotavljal, da pisateljevo jezikovno zavest pogosto spremljajo tudi depresije ali stresi, izbiro in zamenjavo jezika pa je umestil tudi v problematiko »glavnega prostora« avtorjeve kulturne in narodne identitetne zasaditve. V navezavi na analize in razmišljanja Borisa Paternuja prispevek odpira vprašanje, kaj pomenijo današnje svobodne jezikovne odločitve, prestopi v druge jezike in mešanje jezikov za ustaljene modele nacionalnih literatur in konstrukcije identitet, pa tudi za sodobno koroško slovensko literaturo, ki ni več zgolj manjšinska in ne več samo slovenska književnost, saj s svojim položajem »vmesnosti« sooblikuje tako literaturo dominantnega jezika svojega okolja kot tudi podobo slovenskega literarnega prostora.

Andreas (Andrej) Leben je profesor za slovensko književnost in kulturne vede na Oddelku za slavistiko Univerze v Gradcu, soustanovitelj doktorskega programa Jugovzhodna Evropa ter nadjakultetnega polja odličnosti »Dimenzije Evrope«. Njegova raziskovalna področja so slovenska književnost 20. in 21. stoletja, avtobiografski diskurz, literarna večjezičnost, slovensko-nemški literarni transfer, zgodovina literarnega prevajanja ter literatura, gledališče in spominska kultura koroških Slovencev in Slovencev. Je avtor, soavtor, urednik in sourednik več monografij, mdr. *V borbi smo bile enakopravne* (2003), *Med tradicijo in inovacijo: sodobno gledališče koroških Slovencev* (2004), *Avtobiografski diskurz* (2011), antologije *Zgodbe iz maTjaževe dežele* (2011) in knjige *3 Wege – 3 poti – 3 percorsi: Ernst Goll. Srečko Kosovel. Carlo Michelstaedter* (2016). Bil je vodja projekta Dvojezična literarna praksa na Koroškem po ukinitvi literarne revije mladje (1991) in njen položaj v nadregionalnem interakcijskem literarnem prostoru. Skupaj z Alenko Koron je uredil monografski zbornik *Literarna večjezičnost v slovenskem in avstrijskem kontekstu* (2020), ki je izšel tudi v nemščini, s projektnimi sodelavci pa je objavil monografijo *Überregional, mehrsprachig, vernetzt: Die Literatur der Kärntner SlowenInnen im Wandel* (2021). Dejaven tudi kot literarni prevajalec.

Od jezikovne travme do travmatičnega jezika: prišleki po Vojnoviću

JERNEJ HABJAN, ZRC SAZU, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede, Ljubljana;
jernej.habjan@zrc-sazu.si

Leta 2005 je Boris Paternu objavil prelomno razpravo o tematiki jezikovne travme v moderni slovenski književnosti in zlasti v sodobnem romanu. Romani, kakršne pišejo Florjan Lipuš, Lojze Kovačič in Brina Svit, tematizirajo izbiranje jezika, v katerem so napisani, kot vir travme. Najsi gre za izbiro slovenščine pri koroškem zamejcu in švicarskem izgnancu ali pa za izbiro francoščine pri izseljenki v Parizu, je jezikovna izbira vselej vir jezikovne travme, tematizirane v leposlovni prozi. Vsega tri leta po Paternujevem članku pa je jezikovna travma doživela tematizacijo v jeziku, ki je bil tudi sam travmatičen: roman *Čefurji raus!*, prozni prvenec Gorana Vojnovića iz leta 2008, jezikovno travmo formulira v travmatičnem jeziku, v katerem leposlovno prozo problematizira hibrid jezikov slovenskih neonacistov, njihovih žrtev in slovensko govorečih komplicev. Zareza, po kateri tema jezikovne travme dočaka formo travmatičnega jezika, je videti dovolj globoka, da postavlja *Čefurje raus!* na konec sekvence, ki jo je vpeljal neki drug roman, ob katerem je Paternu razmišljal o jeziku, namreč *Deseti brat*.

Jernej Habjan je raziskovalec na Inštitutu za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, kjer deluje kot literarni teoretik, komparativist in sociolog literature. Podoktorsko je raziskoval na Univerzi Princeton, Univerzi v Münchnu in dunajskem inštitutu IFK. Bil je član Odbora za literarno teorijo pri Mednarodni zvezi za primerjalno književnost. Na Podiplomski šoli ZRC SAZU koordinira modul Literatura v kontekstu, deluje pa tudi v uredništvih založb Sophia in Studia humanitatis. Habjan je avtor knjig *Ordinary Literature Philosophy* (2020), *Literatura med dekonstrukcijo in teorijo* (2014) in *Janus, Prokrust, Bahtin* (2008).

Paternujev jezik

MARKO STABEJ, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za slovenistiko;
Marko.Stabej@ff.uni-lj.si

V prispevku se nesistematično ukvarjam z vprašanjem, kaj in kako je Paternu pisal o jeziku slovenske poezije, pa tudi o jeziku nasploh. V Uvodni besedi svoje knjige *Od ekspresionizma do postmoderne* (1999) sam pravi, da »je to dokaj svoboden esejističen pristop k jeziku, ki ni in ne more pa tudi noče biti zavezan jezikoslovju v trdem pomenu besede«. V tej oznaki (in sicer z zvezo »trdi pomen besede«) se skriva še ena tipika (ali kar topika?) Paternujevega diskurza. Z delovno oznako jo poimenujem terminologoidna metafora: gre za izvirne besednozvezne ali stavčne oznake, ki zbujejo vtis terminološkosti, so pa pravzaprav metaforična poimenovanja, ki jih najdemo samo v Paternujevih besedilih, kaže celo, da gre večinoma za enkratne okazionalizme (še nekaj primerov: »semantični kontrapunkt«, »stavčno parceliranje stihov«, »vsebinski tloris«). Zanimajo nas tudi Paternujeve vrednostne jezikovne oznake in njihova utemeljitev.

Marko Stabej, redni profesor za slovenski jezik na Univerzi v Ljubljani, dolgoletni predstojnik Centra za slovenščino kot drugi in tuji jezik (2001–2005, 2009–2017). Raziskovalno se posveča slovenskemu jeziku in večjezičnosti, sociolingvistiki slovenskega jezikovnega prostora (monografija *V družbi z jezikom*, 2010), besediloslovju in analizi diskurza, stilistiki in korpusnemu jezikoslovju. Mdr. je bil sourednik referenčnega korpusa slovenskega jezika FIDA (1998–2000) ter vodja več jezikoslovnih raziskovalnih projektov. Sodeloval je pri pripravi bele knjige o vzgoji in izobraževanju v RS (2009–2011) in osnutka novega nacionalnega programa za jezikovno politiko RS (2014–2018). Bil je glavni in odgovorni urednik slovenistične znanstvene revije *Jezik in slovstvo* (2003–2010).

Jezik literarne zgodovine kot pokazatelj znanstvenih pozicij: od Marje Boršnik do Borisa Paternuja

MOJCA ŠORLI, ZRC SAZU, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede, Ljubljana;
mojca.sorli@zrc-sazu.si

V prispevku pogledamo na Borisa Paternuja skozi strokovna razmerja z nekaterimi drugimi literarnimi zgodovinarji, kot sta sodobnika Fran Zdravec in Helga Glušič ter predhodnica Marja Boršnik, prav tako raziskovalka razvoja slovenske književnosti. Njihove ideološke in idejno-estetske pozicije osvetlimo na podlagi tega, kako v svojih besedilnih fragmentih obravnavajo literarna, zlasti esejistična dela Zofke Kveder in njeno vlogo v slovenski literarni zapuščini. Zanima nas predvsem, ali med literarnima zgodovinarjema in zgodovinarjema obstaja razvojno razmerje. Raziskava združuje kvalitativno analizo z osnovnimi postopki korpusne lingvistike. V vzorčnih besedilih posameznega avtorja in avtorice analiziramo pogostnost pojavljanja imena (Zofka) Kveder in tipične kolokacije, na podlagi katerih je mogoče prepoznati diskurzivno vrednotenje njenega opusa in njeno vlogo v slovenskem literarnem kanonu. Korpusni pristop omogoča empirično podlago za trditev, da razlike med avtorji niso zgolj vsebinske, temveč so vpisane v njihov jezik in znanstveno pozicijo. Kot take so obenem podlaga za oris njihovih medsebojnih razmerij, določenih z različnimi literarnovednimi ter kulturnozgodovinskimi pristopi in modeli.

Mojca Šorli je doktorica jezikoslovnih znanosti, raziskovalka, esejistka, prevajalka in slovaristka. Raziskovalno se ukvarja s pomensko in pragmatično jezikovno analizo v metodoloških okvirih korpusnega jezikoslovja in kritične analize diskurza. V znanstveni monografiji *Semantična prozodija: besedilno-diskurzivni vidiki* (2020) raziskuje mehanizme implicitnega vrednotenja, vrednotenjske prvine različnih vrst besedil ter preplet leksikalnih in diskurzivnih vidikov pragmatičnega pomena. V novejših prispevkih se loteva korpusnostilistične analize literarnega diskurza, jezikovnih ideologij in (ne)enakosti spolov. Je tudi avtorica poljudno-znanstvenih razprav in esejev o jezikovnih ter splošnih družbenih temah, zlasti v povezavi s spolno občutljivim jezikom in reprezentacijo spolov v javnem diskurzu.

Poskus tipologije slovenske dramatike v 21. stoletju

MATEJA PEZDIRC BARTOL, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za slovenistiko; Mateja.PezdircBartol@ff.uni-lj.si

V kolektivni monografiji *Slovenska književnost (1945–1965)* uvodoma beremo, da je bil to »prvi sistematični poskus ugotoviti poglobitve razvojne smeri, značilnosti in vrednote literarne dejavnosti« v obdobju, ki ga »tako rekoč neposredno živimo« in to ob »zavedanju teže in tveganosti omenjenega početja«. Boris Paternu je prispeval poglavje o razvoju slovenske povojne lirike, ki ga je razdelil v tri časovna obdobja, portrete najvidnejših pesnikov in pesnic ter interpretacije njihovih pesniških opusov pa prikazal umeščene v razvojne rodove. Prispevek se navdihuje ob njegovi pogumni in premišljeni tipologizaciji značilnosti takratne sodobne slovenske književnosti, zlasti lirike, kar je bila tudi snov njegovih tedanjih predavanj. Takšna analiza sočasnega literarnega dogajanja ni nič manj tvegana niti 60 let pozneje, zato bo moj prispevek predvsem poskus sistematičnega prikaza razvojnih značilnosti na področju slovenske dramatike, zvrsti, s katero se sama najbolj intenzivno ukvarjam. Razvojne značilnosti bom analizirala na treh ravneh: avtorski in generacijski premiki, tematski in idejni poudarki ter ravni dramske forme in odrske pisave.

Mateja Pezdirc Bartol je redna profesorica za slovensko književnost na Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, kjer predava zgodovino slovenske dramatike in gledališča, sodobno slovensko dramatiko, teorijo drame ter mladinsko književnost. Objavila je tri znanstvene monografije, od katerih je *Navzkrižja svetov: študije o slovenski dramatiki* prevedena tudi v hrvaščino. Uredila je več zbornikov in tematskih števil ter objavila številne razprave v domačih in tujih znanstvenih revijah. Bila je gostujoča profesorica na Filozofski fakulteti v Zagrebu, vodila je bilateralni projekt z Univerzo v Beogradu, predavala pa je tudi na številnih tujih univerzah. Predsedovala je žirijam za različne literarne nagrade, med drugim za Grumovo in Cankarjevo nagrado.

Vrednotenje radijske in televizijske igre Ivanke Hergold kot pot do kanonizacije

ALOJZIJA ZUPAN SOSIČ, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za slovenistiko;
Alojzija.ZupanSosic@ff.uni-lj.si

Boris Paternu (1926–2021) je v svojih razpravah večkrat poudarjal pomen vrednotenja, v študiji *Ni nedolžnega branja* (2005) pa se je zgoščeno zavzel za aksiologijo, ki jo je zagovarjal kot ključni model današnjega metodološkega pluralizma. Ugledni literarni zgodovinar je prispeval tudi k refleksiji o nujnosti kanonizacije več slovenskih avtorjev, med drugimi pesnice, pisateljice in dramatičarke Ivanke Hergold (1943–2013), na žalost še vedno nekanonizirane avtorice. V poglavju *Pripoved Ivanke Hergold (Zbornik za Ivanko Hergold)* je Paternu med prvimi zapisal, da avtorica ni pomembna samo za prelom v novejši tržaški književnosti, ampak celo za širši evropski prostor. Podobno želim dokazati tudi za njeno radijsko in televizijsko igro *Med štirimi stenami* ter *Suha leta*. Obe močno presegata slovensko povprečje in tako kot njena drama *Paracels* prispevata h kvalitetni dramski produkciji z različnimi postopki: s prepletom dramskih, pripovednih in lirskih postopkov, z modernističnim spojem miselnih in čustvenih prvin ter s sugestivnostjo simbolov. Igri bosta postavljeni v kontekst celotnega ustvarjanja Ivanke Hergold, prav tako pa tudi v primerjalno okolje sodobne (slovenske) dramatike, saj obe še nista bili znanstveno ovrednoteni.

Alojzija Zupan Sosič je redna profesorica za slovensko književnost na Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Objavila je razprave v slovenščini in drugih jezikih, uredila več antologij in zbornikov simpozijev oziroma seminarjev ter napisala šest samostojnih znanstvenih monografij (mdr. *Teorija pripovedi*, 2017) in eno strokovno monografijo, zvečine prevedenih tudi v tuje jezike (npr. *A theory of narrative*, 2022). Predsedovala je žirijam za literarne nagrade in vodila projekt *Drugi v slovenski in bosanski književnosti*. Bila je predsednica programa Slovenščina na tujih univerzah na Filozofski fakulteti, predstojnica oddelka, predsednica maturitetne komisije, trenutno pa je članica uredniških odborov dveh mednarodnih revij in predstojnica Centra za slovenščino kot drugi in tuji jezik. Kot gostujoča profesorica je predavala na številnih tujih univerzah. Področja njenega znanstvenega zanimanja so sodobna slovenska pripoved, predvsem najnovejši slovenski roman, slovenska ljubezenska poezija, sodobna slovenska poezija, literatura žensk, spolna identiteta, teorija pripovedi, literarna interpretacija in bralna kultura.

OD ARHIVA DO TIPOLOGIJE: literarnovedna dediščina Borisa Paternuja

Znanstveni posvet ob stoti obletnici rojstva akademika Borisa Paternuja

Prireditelji: Slovenska akademija znanosti in umetnosti; ZRC SAZU, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede; Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za slovenistiko

Vodja posveta: Marko Juvan

Program posveta in povzetki referatov

Uredil

Marko Juvan

Tehnična pomoč

Biblioteka SAZU

Založila in izdala

Slovenska akademija znanosti in umetnosti

Razmnoževanje

Megacop, Ljubljana, junij 2026

Naklada

100 izv.